

GLOBAL BIZNESDA INNOVATSION BOSHQARUV MEXANIZMLARINING ASOSIY TURLARI

Umarova Ro‘zigul Sheralievna

Ilmiy raxbar; professor

Rozzoqov Jahongir Xolboy o‘g‘li

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi

"Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi" magistr tinglovchi

Innovatsion boshqaruv mexanizmlari deganda tashkilotda yangi g‘oyalarni yaratish, tanlash, sinovdan o‘tkazish, joriy etish va kengaytirishni ta‘minlaydigan formal hamda noformal vositalar majmuasi tushuniladi. Ularga strategik rejalashtirish usullari, qaror qabul qilish tartiblari, ma‘lumotlar infratuzilmasi, motivatsiya tizimi, hamkorlik platformalari, malaka oshirish dasturlari va nazorat indikatorlari kiradi. Ushbu mexanizmlarning vazifasi innovatsiyani tasodifiy jarayondan institutsionallashgan, boshqariladigan va baholanadigan tizimga aylantirishdan iborat.

Mexanizm	Mazmuni	Korxonaga uchun ta‘siri
Strategik forsayt va innovatsion portfel	Texnologik, bozor va tartibga solish sohasidagi tendensiyalarni kuzatish; loyihalarni qisqa, o‘rta va uzoq muddatli gorizont bo‘yicha taqsimlash.	Innovatsiyani tasodifiy emas, rejalashtirilgan tarzda boshqarishga va xavfni diversifikatsiya qilishga imkon beradi.
Ma‘lumotga asoslangan boshqaruv	Yagona ma‘lumotlar bazasi, analitik panellar, prognozlash va AI vositalari asosida qaror qabul qilish.	Qarorlar tezligi va aniqligini oshiradi, resurslar taqsimotini ratsionallashtiradi.
Ochiq innovatsiya va ekotizimli hamkorlik	Startaplar, OTMlar, mijozlar va ta‘minotchilar bilan qo‘shma ishlanmalar va bilim almashinuvi.	Innovatsiya qiymatini pasaytiradi, g‘oyalar manbasini kengaytiradi va bozorga chiqishni tezlashtiradi.

Agile boshqaruv va bilimlarni boshqarish	Kross-funksional jamoalar, qisqa siklli sinovlar, refleksiya va bilimni tashkilot ichida tarqatish.	Moslashuvchanlikni kuchaytiradi, eksperimentlarni tashkiliy tajribaga aylantiradi.
--	---	--

2.1. Strategik forsayt va innovatsion portfelni boshqarish

Global biznes muhitida noaniqlik doimiy holatga aylangan. Texnologik siljishlar, geosiyosiy keskinlik, platformalar o‘rtasidagi raqobat, savdo qoidalarining o‘zgarishi va iste’molchi talabining tez almashinishi korxonalaridan kelajakni oldindan his etish qobiliyatini talab etadi. Strategik forsayt aynan shu vazifani bajaradi: u tashqi muhitdagi kuchli va kuchsiz signallarni kuzatish, ssenariylar ishlab chiqish va ehtimoliy o‘zgarishlarning biznes modeliga ta’sirini baholash imkonini beradi.

Forsaytning amaliy davomi innovatsion portfelni boshqarishdir. Korxonada barcha mablag‘ni faqat joriy faoliyatni takomillashtirishga yoki aksincha, yuqori xavfli loyihalarga yo‘naltirib qo‘ymasligi kerak. Samarali portfel qisqa muddatli samara beruvchi inkremental innovatsiyalar, mavjud kompetensiyalarni yangi sohalarga o‘tkazuvchi qo‘shni innovatsiyalar va uzoq istiqbolli transformativ tashabbuslarni o‘zaro muvozanatda saqlaydi. Bunday yondashuv rahbariyatga xavfni boshqarish, istiqbolli loyihalarni erta tanlash va resurslarni chuqurlashtirilgan asosda qayta taqsimlash imkonini beradi.

2.2. Raqamli transformatsiya va ma’lumotga asoslangan qaror qabul qilish

Innovatsion boshqaruvning yana bir muhim mexanizmi ma’lumotlar infratuzilmasini boshqaruv qarorlari bilan bog‘lashdir. Global kompaniyalarda faoliyat turli bozorlar, filiallar va hamkorlar o‘rtasida tarqalgan bo‘ladi. Agar ma’lumotlar parchalangan, noaniq yoki kechikkan holda kelsa, rahbariyat tezkor va asosli qaror qabul qila olmaydi. Shuning uchun raqamli transformatsiyaning asosiy ma’nosi dastur sotib olish emas, balki ma’lumotlarning shaffofligi, solishtirilishi va boshqaruv jarayoniga integratsiyasini ta’minlashdan iborat.

Sun’iy intellekt vositalari mazkur mexanizmning imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Ular talabni prognozlash, logistik marshrutlarni optimallashtirish, mijoz segmentatsiyasi, mahsulot sifatini nazorat qilish, firibgarlik xavfini aniqlash va texnik xizmat ko‘rsatish jarayonlarini yaxshilashda muhim o‘rin tutadi. Biroq AI vositasi boshqaruv tizimiga muvofiqlashtirilmasa, u yangi xavflarni ham keltirib chiqaradi: ma’lumotlar xavfsizligi muammosi, algoritmik og‘ishlar, shaxsiy ma’lumotlarni muhofaza qilish va qaror qabul qilishda mas’uliyat masalalari shular jumlasidandir. Shu sababli ma’lumotga asoslangan boshqaruv texnologiya, huquqiy nazorat va menejerlik kompetensiyasining uyg‘unligini talab qiladi.

2.3. Ochiq innovatsiya va hamkorlik ekotizimlari

Zamonaviy sharoitda hech bir korxonada innovatsiya uchun zarur bo‘lgan barcha bilim va resurslarni ichki tartibda to‘liq jamlay olmaydi. Ilmiy tadqiqotlar bir joyda, platformaviy yechimlar boshqa joyda, mijozlar tajribasi esa uchinchi makonda shakllanadi. Shu bois ochiq innovatsiya mexanizmi innovatsion boshqaruvning markaziy elementiga aylanmoqda. U tashqi g‘oyalarni o‘zlashtirish, ichki ishlanmalarni tashqi hamkorlar bilan tijoratlashtirish va qo‘shma tadqiqot hamda tajriba platformalarini shakllantirishni anglatadi.

Ekotizimli yondashuvning ustunligi shundaki, u korxonani alohida ishtirokchidan qiymat yaratish tarmog‘ining markaziy tuguniga aylantiradi. Masalan, bir mahsulotni bozorga olib chiqish uchun ishlab chiqaruvchi kompaniyaga dasturchilar, logistika operatorlari, bulutli xizmatlar provayderlari, sertifikatlash tashkilotlari va marketing hamkorlari kerak bo‘lishi mumkin. Innovatsion boshqaruv mazkur ishtirokchilar o‘rtasida mas’uliyat taqsimoti, intellektual mulk muhofazasi, ma’lumot almashinuvi, qo‘shma sinovlar va kelishmovchiliklarni bartaraf etish qoidalarini belgilab berishi shart. Aks holda hamkorlik ko‘lami kengaygani sayin koordinatsiya xarajatlari ortib, innovatsiya sekinlashadi.

2.4. Agile boshqaruv, tashkiliy moslashuvchanlik va kross-funksional integratsiya

Innovatsiyaning samarali kechishi ko‘p jihatdan tashkilot tuzilmasiga bog‘liq. Qattiq ierarxik va faqat samaradorlikka yo‘naltirilgan tizimlar odatda tajriba va eksperimentlarni cheklaydi. Bu esa innovatsion tashabbuslarning ilk bosqichdayoq to‘xtab qolishiga olib keladi. Shuning uchun global biznesda agile boshqaruv, ya’ni qisqa sikllarda ishlash, tezkor fikr-mulohaza olish va loyihani bosqichma-bosqich takomillashtirish tamoyili keng tarqalmoqda.

Agile yondashuvning haqiqiy qiymati kross-funksional integratsiyada namoyon bo‘ladi. Marketing, muhandislik, moliya, huquqiy nazorat va operatsiyalar bo‘limlari boshidanoq bir jamoada ishlaganda qaror qabul qilish tezlashadi, xato va tavakkalchiliklar ertaroq ko‘rinadi, mijoz ehtiyojlariga mos mahsulot yaratish ehtimoli ortib boradi. Biroq moslashuvchanlikni boshqaruv intizomidan ajratib bo‘lmaydi. Agar vakolatlar, ustuvorliklar va baholash mezonlari aniq belgilanmasa, agile usullari tartibsizlikka aylanishi mumkin. Demak, innovatsion boshqaruv moslashuvchanlik va tartib o‘rtasida muvozanat o‘rnatishi lozim.

2.5. Inson kapitali, bilimlarni boshqarish va innovatsion madaniyat

Global biznesda raqobat ustunligining eng murakkab, ammo eng barqaror manbalaridan biri inson kapitali hisoblanadi. Innovatsiya faqat dastur, uskuna yoki patentlarda emas, balki xodimlarning malakasi, hamkorlik qobiliyati, muammoni qayta qo‘ya bilishi va yangi yechimlarni amaliyotga aylantira olishida namoyon bo‘ladi. Shu bois innovatsion boshqaruv kadrlar siyosati bilan uzviy bog‘liq: doimiy qayta tayyorlash, raqamli savodxonlik, funksional

chegaralardan tashqari hamkorlik va yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirish asosiy shartlardan sanaladi.

Bilimlarni boshqarish mazkur jarayonning institutsional asosini tashkil etadi. Filiallar, jamoalar va loyihalar doirasida to‘plangan tajriba agar hujjatlashtirilmasa va boshqalarga o‘tkazilmasa, u mahalliy darajada qolib ketadi. Muvofaqqiyatli kompaniyalar bilim omborlari, tajriba almashinuv sessiyalari, post-loyiha tahlillari va mentorlik formatlari orqali maxalliy tajribani tashkilot miqyosidagi aktivga aylantiradi. Innovatsion madaniyat esa aynan shu yerda shakllanadi: xodim xato haqida erta xabar bersa, yangi g‘oya taklif qilsa va tajriba natijasini ochiq muhokama qilsa, innovatsiya jamoaviy mexanizmga aylanadi.

2.6. Barqarorlik, risk-menejment va javobgar innovatsiya

So‘nggi yillarda innovatsiyaga nisbatan talab faqat tezlik va daromad bilan cheklanmay qoldi. Ekologik standartlar, ESG talablari, kibexavfsizlik, ta‘minot zanjirlarining uzilishi, brend obro‘si va jamoatchilik ishonchi kompaniyalardan innovatsiyani mas‘uliyatli tarzda boshqarishni talab etmoqda. Shu sababli barqarorlik va risk-menejment innovatsion boshqaruvning periferik emas, markaziy qismiga aylanmoqda. Yangi mahsulot yoki xizmat bozorga chiqishidan avval uning energiya sarfi, ma‘lumot xavfsizligi, huquqiy muvofiqligi va ta‘minlovchilarga bog‘liqligi ham baholanishi kerak.

Javobgar innovatsiya korxonaga qisqa muddatli foydadan tashqari uzoq muddatli legitimlik ham beradi. Masalan, aylanma iqtisodiyot tamoyillari, resurs tejovchi texnologiyalar, raqamli izchillik, ssenariy asosida stress-testlar va zaxira ta‘minot kanallari tashkilotni tashqi zarbalarga chidamli qiladi. Bunday holda innovatsiya tez boshlanishi bilan emas, balki barqaror masshtablana olishi bilan qimmatli bo‘ladi. Global raqobat sharoitida aynan shu omil ko‘pincha hal qiluvchi afzallikni ta‘minlaydi.

3. Rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun muammolar va amaliy tavsiyalar

Rivojlanayotgan iqtisodiyot sub‘ektlari uchun innovatsion boshqaruv mexanizmlarini joriy etish bir qator to‘siqlar bilan cheklanadi. Ular orasida moliyalashtirish qiyinligi, raqamli infratuzilmaning yetarlicha rivojlanmagani, menejerlar va muhandislar malakasining yetishmasligi, ilmiy muassasalar bilan biznes o‘rtasidagi aloqaning sustligi, hamda huquqiy-me‘yoriy muhitning tez o‘zgarishi mavjud. Bu cheklovlar ko‘p korxonalarni qisqa muddatli kundalik muammolarni hal qilishga yo‘naltiradi va innovatsiyani keyinga surishga majbur qiladi.

Shu bilan birga, amaliyot shuni ko‘rsatadiki, innovatsion boshqaruvni joriy etish katta sarmoya bilan emas, balki to‘g‘ri ketma-ketlik va institutsional intizom bilan boshlanishi mumkin. Birinchi qadam sifatida korxonada o‘zining asosiy og‘riq nuqtalarini aniqlashi zarur: qayerda qarorlar sekin qabul qilinmoqda, qaysi jarayonlarda ma‘lumot yetishmaydi, qaysi funksiyalar o‘zaro bog‘lanmagan, qaysi kompetensiyalar yetishmayapti. Ikkinchi qadam

sifatida rahbariyat innovatsiya uchun javobgarlik zonalarini belgilashi, ustuvor yo‘nalishlarni tanlashi va kamida bazaviy ko‘rsatkichlar tizimini joriy qilishi lozim.

Uchinchi bosqichda korxonalar tashqi hamkorlik tarmog‘ini shakllantirishi kerak: OTMLar, konsalting markazlari, startaplar, sohaviy uyushmalar va raqamli xizmat provayderlari bilan tizimli aloqalar o‘rnatish innovatsiya xarajatini pasaytiradi. To‘rtinchi bosqichda esa pilot loyihalarni kichik ko‘lamda boshlab, ularning natijasini aniq indikatorlar orqali baholash maqsadga muvofiq. Agar ushbu jarayonlar muvaffaqiyatli institutsionallashtirilsa, innovatsiya alohida loyihadan tashkilotning odatiy boshqaruv amaliyotiga aylanadi.

4. Innovatsion boshqaruv samaradorligini baholash mezonlari

Amaliyotda innovatsion boshqaruvning muhim muammolaridan biri uning samaradorligini to‘g‘ri baholash masalasidir. Ko‘p holatlarda korxonalar innovatsiyani texnologiya xaridi, yangi dastur joriy etish yoki alohida pilot loyihalar soni bilan o‘lchaydi. Biroq bunday yondashuv innovatsion boshqaruvning haqiqiy natijasini aks ettirmaydi. Samaradorlikni baholash uchun kirish ko‘rsatkichlari, jarayon ko‘rsatkichlari, natija ko‘rsatkichlari va strategik ta‘sir indikatorlarini birlashtirgan ko‘p pog‘onali tizim talab etiladi. Masalan, kirish ko‘rsatkichlariga sarmoya hajmi, kadrlar salohiyati va hamkorlar soni kirsas, jarayon ko‘rsatkichlariga qaror qabul qilish tezligi, pilotdan masshtabga o‘tish vaqti, kross-funksional ishtirok va bilim almashinuvi darajasi kiradi.

Natija ko‘rsatkichlari yangi mahsulotlar, takomillashgan jarayonlar, xizmat sifati va xarajatlarning qisqarishi bilan o‘lchanishi mumkin. Strategik ta‘sir indikatorlari esa raqobat ustunligi, bozordagi moslashuvchanlik, mijozlar ishonchi, barqarorlik va tashqi shoklarga chidamlilikni qamrab oladi. Shu bilan birga, innovatsion boshqaruv yetukligini sifat jihatdan ham baholash zarur: rahbariyatning ishtirok darajasi, qaror qabul qilish vakolatlarining aniqligi, muvaffaqiyatsiz loyihalarni o‘z vaqtida to‘xtata olish qobiliyati va jamoada muammolarni ochiq muhokama qilish madaniyati shular jumlasidandir. Bunday tizim innovatsiyani faqat faollik emas, balki qiymat yaratish nuqtai nazaridan ko‘rish imkonini beradi.

5. Sohaviy xususiyatlar va strategik implikatsiyalar

Innovatsion boshqaruv mexanizmlari barcha sohalar uchun umumiy ahamiyatga ega bo‘lsa-da, ularning amaliy kombinatsiyasi tarmoq xususiyatlariga qarab farq qiladi. Ishlab chiqarish sohasida jarayon innovatsiyasi, ta‘minot zanjiri shaffofligi, prediktiv xizmat ko‘rsatish va resurs tejamkorligi asosiy o‘rin tutadi. Xizmat ko‘rsatish sohasida esa mijoz tajribasi, platformaviy yechimlar, shaxsiylashtirilgan xizmatlar va tezkor biznes-model yangilanishi muhim hisoblanadi. Moliya, tibbiyot yoki ma‘lumotlar bilan ishlaydigan sektorlarda huquqiy muvofiqlik, kibernetika va ishonch omillari innovatsion boshqaruvning ajralmas qismiga aylanadi.

Strategik jihatdan bu shuni anglatadiki, innovatsion boshqaruv tayyor qolip emas, balki moslashuvchan arxitekturadir. Korxonalar qaysi mexanizmlar bazaviy, qaysilari qo‘shimcha va qaysilari keyingi bosqichda ahamiyat kasb etishini aniqlashi lozim. Ayrim kompaniyalar uchun birinchi qadam ma‘lumotlar intizomi va kross-funksional hamkorlik bo‘lsa, boshqalari uchun ekotizimli sheriklik, innovatsion portfel yoki kadrlar salohiyatini oshirish ustuvor ahamiyatga ega bo‘ladi. Eng muhimi, mexanizmlar bir-biridan uzilgan holda emas, umumiy strategiya bilan bog‘langan holda joriy etilsa, hatto cheklangan sharoitda ham innovatsion salohiyatni izchil ravishda shakllantirish mumkin bo‘ladi.

Shu nuqtai nazardan, innovatsion boshqaruvni joriy etishda davlat, biznes va ta‘lim muassasalari o‘rtasidagi institutsional aloqalarni kuchaytirish ham muhim ahamiyatga ega. Korxonalar doirasidagi islohotlar tashqi ekotizim bilan qo‘llab-quvvatlanmasa, innovatsiya sur‘ati sekinlashadi. Masalan, amaliyotga yo‘naltirilgan magistrlik dasturlari, korporativ laboratoriyalar, sohaviy akseleratorlar va raqamli kompetensiya markazlari kompaniyalar uchun kadrlar tayyorlash va yangi g‘oyalarni tez sinovdan o‘tkazish imkonini beradi. Bu mexanizmlar ayniqsa rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda muhim, chunki ular innovatsion salohiyatni faqat yirik korxonalar emas, balki o‘rta va kichik biznes sub‘ektlari o‘rtasida ham kengaytirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, innovatsion boshqaruvning institutsionallashuvi korporativ madaniyat va rahbarlik uslubiga bog‘liq. Agar yuqori rahbariyat innovatsiyani faqat hisobot uchun qayd etiladigan ko‘rsatkich sifatida qabul qilsa, xodimlar tashabbus ko‘rsatishdan manfaatdor bo‘lmaydi. Aksincha, agar rahbariyat aniq maqsadlar qo‘ysa, tajriba o‘tkazish uchun xavfsiz muhit yaratsa, xatolardan o‘rganishga imkon bersa va amaliy natijani rag‘batlantirsa, innovatsiya tashkilotning kundalik odatiga aylanadi. Demak, innovatsion boshqaruvning chuqur ildizi texnikada emas, balki strategik fikrlash, tashkiliy ishonch va mas‘uliyatli yetakchilikda mujassamdir.

Xulosa qilib aytganda, global biznesda innovatsion boshqaruv mexanizmlari korxonaning raqobatbardoshligi, moslashuvchanligi va barqaror o‘shishini ta‘minlovchi tizimli omil hisoblanadi. Strategik farsayt, innovatsion portfel, ma‘lumotga asoslangan qaror qabul qilish, ochiq innovatsiya, ekotizimli hamkorlik, agile boshqaruv, inson kapitali va risk-menejment kabi mexanizmlar bir-biridan ajralgan holda emas, balki o‘zaro bog‘liq tarzda ishlaganda samara beradi.

Innovatsion boshqaruvning asosiy mazmuni texnologiyani joriy qilish emas, balki tashkilotni yangilik yaratishga, uni baholashga, tavakkalchilikni boshqarishga va tajribani institutlashtirishga qodir tizimga aylantirishdan iborat. Shu jihatdan qaralganda, kelgusida muvaffaqiyat qozonadigan kompaniyalar eng ko‘p texnologiya sotib olgan emas, balki

innovatsiyani strategik maqsadlar, tashkiliy madaniyat va mas’uliyatli boshqaruv bilan bog‘lay olgan kompaniyalar bo‘ladi.

References

1. World Bank Group. *IFC and Small and Medium Enterprises*. 2024.
2. World Bank Group. *SME Finance*.
3. OECD. *OECD SME and Entrepreneurship Outlook 2023*. 2023.
4. OECD. *Recommendation of the Council on SME and Entrepreneurship Policy*. 2022.
5. National Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. *National Accounts: Share of small business and private entrepreneurship in GDP*.
6. Suyunov D. X. Corporate governance mechanism: problems and solutions. Monograph // T.: Academia. – 2007. - T. 200.
7. Suyunov, D., and Elmurod Abdusattorovich Khoshimov. "Methodological aspects of assessing the effectiveness of corporate governance in joint-stock companies. Scientific electronic journal" *Economics and innovation technologies* " 2 (2018).
8. Suyunov D. H. The main problems of corporate governance and ways to solve them //EPRA International Journal of Economic Growth and Environmental Issues (EGEI) ISSN. – S. 2321-6247.
9. Suyunov D. H. The main problems of corporate governance and ways to solve them //EPRA International Journal of Economic Growth and Environmental Issues (EGEI) ISSN. – S. 2321-6247.
10. Davletyarov M. A., Suyunov D., Kenjabaev A. T. Digitalization of the economy: concepts, problems and implementation strategy //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2023. – T. 12. – S. 209-218.
11. Davletyarov M. A., Suyunov D., Kenjabaev A. T. state regulation of digital transformation of the economy // American Journal of Business Administration, Economics and banking. – 2023. - T. 9. - S. 145-150.